



Володимир Шинкарук

АЗ – БУКИ

*Літературно-мистецькі
студії*

Житомир
Полісся
2015

УДК 82(091):908
ББК 83.3(4Укр-4Жит)
Ш 62

*Надруковано за ухвалою
Вченої ради Житомирського державного університету ім. І. Франка
(протокол № 5 від 26.12.2014)*

Рецензенти:

Петро Васильович Білоус,
доктор філологічних наук, професор.
Володимир Олегович Єршов,
доктор філологічних наук, професор.
Віктор Михайлович Мойсієнко,
доктор філологічних наук, професор.

Ш 62 Шинкарук В. Ф. Аз-Буки. Літературно-мистецькі студії. –
Житомир : Полісся, 2015. – 278 с. – Серія «Бібліотека
кафедри теорії та історії світової літератури НН ІФЖ
Житомирського державного університету імені І. Франка»

ISBN 978-966-655-700-4

Книгу професора кафедри теорії та історії світової літератури Житомирського державного університету ім. І. Франка В. Ф. Шинкарука «Аз-Буки» складають вибрані наукові та публіцистичні статті і нариси з історії давньої і сучасної літератури, вітчизняного мистецтва, літературного краєзнавства. Збірка відображає весь спектр науко-пізнавальних інтересів відомого українського науковця

УДК 82(091):908
ББК 83.3(4Укр-4Жит)

ISBN 978-966-655-700-4

© В. Шинкарук, 2015.

АЗ – БУКИ

Літературно-мистецькі студії

ПОЧАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Давньоукраїнське літописання	9
«Слово о полку Ігоревім»	27
Феофан Прокопович і його трагікомедія «Володимир»	49
Тема історичного минулого народу в давній українській літературі та героїчний епос народів Європи	57

ФОЛЬКЛОР

Маруся Чурай і пісенна традиція Житомирщини	81
---	----

ЛІТЕРАТУРА XX СТОЛІТТЯ

Житомирщина в житті та творчості М. Рильського	101
Василь Кравченко та житомирські прототипи Михайла Булгакова	130
Василь Земляк: Перші кроки на Житомирщині	135
Прожив з весною (Творчий портрет Михайла Клименка)..	140
Творчий ужинок поетів Житомирщини	144
Зустріч, яка не відбулася в Житомирі (Спогади про Роберта Рождественського)	154

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ, ПЕРЕДМОВИ

Яснозір'я таланту. Передмова до книги І. Сльоти «Золото зажив'я»	163
Автограф для вічності. Передмова до книги І. Сльоти «Автографи»	170
Відчуваючи музику слів. Передмова до книги І. Сльоти Переспіви	172
Юрій Камишний – художник, що переорює душу	180
Інше серцебиття. Відгук на книгу В. Горбунової «Мрія про маленьке життя»	183

Лазар. Друге пришестя або Ми так любили Житомир. Рецензія на книгу С. Лазо «Ми так любили „The Beatles”»	186
Одяг для думок. Передмова до книги Ірини Шинкарук «Сильніша – на одне життя»	190
Диво, знайдене на соціально-психологічному факультеті. Передмова до збірки «Диво, знайдене в собі»	193
Новий обрій Ірини Лубківської. Передмова до книги І. Лубківської «Жити і любити не уві сні»	195

ПОРТРЕТИ

Павло Карпович Сербін: Жив за високим покликанням ...	199
Зірка і смерть Леоніда Венгерова	214
Ніна Матвієнко. Голосом цієї жінки співає і плаче Україна	225
Свіча таланту Костянтина Яновського	232
Жива вода творчості: Ірина Шинкарук	235
Життя, освячене творчістю і любов'ю: Тетяна і Михайло Гузуни	241
Юрій Градовський. Талант, який не знає відпочинку.....	248
Творча характеристика Поліського ансамблю пісні і танцю «Льонок»	254
Анатолій Говораadlo – душа покладена на музику	261
Дві долі, міцно сплетені в одну: Людмила Вікторівна та Георгій Володимирович Майорови	267
Телевізійна зірка зійшла в Житомирі: Рабіга Аманжолова	270
Микола Кавецький: «Я прийшов із світанків»	273



ПАВЛО КАРПОВИЧ СЕРБІН: ЖИВ ЗА ВИСОКИМ ПОКЛИКАННЯМ

Майже сорок років він був одним із найвідоміших і найавторитетніших викладачів Житомирського державного педагогічного інституту імені Івана Франка. Таким він залишається і понині в пам'яті своїх численних учнів.

Павло Карпович Сербін – видатний науковець, методист, дослідник радянської літератури, кандидат філологічних наук, професор кафедри російської та зарубіжної літератури Житомирського педінституту.

Народився він 26 березня 1919 року в містечку Лубни на Полтавщині.

Свій філологічний талант успадкував від мами – Марії Іванівни, – яка працювала вчителькою російської мови та літератури в одній із Лубенських шкіл. Здобувши середню освіту (1936), Павло Карпович вступив на філологічний факультет Київського державного університету. Після закінчення вищого навчального закладу (1941) планував викладати в школі, але, на жаль, попрацювати за спеціальністю не встиг – розпочалася Велика Вітчизняна війна.

Спочатку П. К. Сербіна зарахували до Горьківської військової школи зенітної артилерії, після якої він отримав перше офіцерське звання – молодший лейтенант – і був відправлений на фронт (1942). У жорстоких боях із фашистами не раз доводилось йому проявляти мужність, героїзм, самовідданість. Молодий офіцер воював на Заполярному, Брянському, I та IV Українських фронтах, разом із бойовими побратимами обороняв Москву, брав участь у боях на Курській дузі, форсував Дніпро, визволяв Україну, Польщу, Чехословаччину. А звістка про Перемогу застала його неподалік Берліну.

Важка і кровопролитна війна закінчилася... Але не для старшого лейтенанта П. К. Сербіна, якого в складі обмеженого контингенту радянських військ перекинули до Ірану (тодішнє керівництво радянської держави боялося агресії з боку Туреччини і розташувало війська на її кордоні з Іраном). Так що

додому Павло Карпович Сербін повернувся лише влітку 1946 року.

Груди бойового офіцера прикрашали високі урядові нагороди: два ордена Вітчизняної війни II ст. (обидва – 1944), орден Червоної Зірки (1945), медалі «За відвагу» (1943), «За перемогу над фашистською Німеччиною» (1945). До речі, своїм першим орденом Вітчизняної війни II ст. він був нагороджений за героїзм, проявлений під час визволення міста Малина.

У мирний час П. К. Сербін був відзначений медалями «20 років Перемоги у Великій Вітчизняній війні» (1965), «50 років Збройним Силам СРСР» (1968), «100 років з дня народження В. І. Леніна» (1970), «30 років Перемоги у Великій Вітчизняній війні» (1975). У 1985 році Павлу Карповичу Сербіну, як ветерану, учаснику бойових дій, вручили ще одну державну нагороду – орден Вітчизняної війни I ст.

Офіцер-фронтовик швидко звик до мирного життя. Нарешті збулася його заповітна мрія – він став викладати мову та літературу в Лубенській середній школі № 3. Через два роки йому запропонували посаду завуча. І Павло Карпович не відмовився.

Працював і отримував від своєї праці високу насолоду, поєднуючи педагогічну роботу з науковою. Предметом наукових уподобань П. К. Сербіна була російська радянська література і, перш за все, творчість В. Маяковського, досліджувати яку він розпочав ще у студентські роки. Згодом став пошуковцем і відмінно склав екзамени з кандидатського мінімуму в рідному університеті.

У 1947 році Павло Карпович одружився. Його дружина – Алевтина Сергіївна – була родом із Житомира, мабуть, саме тому в 1953 році сім'я переїхала до обласного центру.

Павло Карпович почав працювати в Житомирському державному педагогічному інституті імені Івана Франка. Враховуючи педагогічний досвід і майже закінчену дисертацію, керівництво інституту призначило його на посаду старшого викладача кафедри російської та зарубіжної літератури.

Уже через рік у Київському державному університеті П. К. Сербін успішно захистив дисертацію «Маяковский – сатирик (тема боротьби с пережитками прошлого в творчестве В. Маяковского послереволюционного периода)».

Офіційними опонентами на захисті дисертації П. К. Сербіна були видатні вчені – доктор філологічних наук, професор, директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та

етнографії АН України Максим Тадейович Рильський та завідуючий кафедрою російської та зарубіжної літератури Київського державного університету ім. Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор Андрій Васильович Кулініч.

У подальшому Павло Карпович продовжував підтримувати тісні дружні стосунки зі своїми тепер уже колишніми опонентами, Андрій Васильович Кулініч навіть декілька разів приїжджав у Житомирський педінститут на запрошення П. К. Сербіна і читав спецкурси з російської радянської літератури студентам-філологам. Мені пощастило не лише слухати ці спецкурси, але й здавати по них заліки...

Приємно, що на заняттях київського професора завжди був «аншлаг», лекції відвідували не лише студенти, а й викладачі. Ну і вдвічі приємніше було те, що столичний вчений часто посилався на роботи Павла Карповича, авторитет якого в царині радянської літератури був загальноновизнаним, а методичними розробками П. К. Сербіна користувались тисячі вчителів Радянського Союзу.

В списку наукових праць вченого сьогодні нараховується майже сто публікацій, серед яких такі серйозні науково-методичні посібники, як «Изучение поэм В. Маяковского „Владимир Ильич Ленин“ и „Хорошо“ в школе» (1968), «Изучение творчества Владимира Маяковского: пособие для учителей» (1976), «Изучение творчества Александра Блока: пособие для учителей» (1980), «Изучение творчества Александра Твардовского: пособие для учителя» (1982), «Русская литература в 10 классе: пособие для учителя» (1984), «Изучение творчества С. А. Есенина в школе: пособие для учителя» (1986) та ін.

З 1956 по 1960 рік Павло Карпович Сербін обіймав посаду заступника директора Житомирського педінституту з навчально-виховної роботи, певний час навіть очолював інститут. У 1958 році йому присвоїли вчене звання доцента, а в 1985 – професора. Він став відмінником народної освіти (1968), жителі поліського містечка Народичі, яке в роки Великої Вітчизняної війни визволяв Павло Карпович, присвоїли йому звання Почесного громадянина Народичів.

З 1960 по 1971 рік П. К. Сербін завідував кафедрою російської і зарубіжної літератури, працював доцентом і професором (1985) кафедри, до розбудови якої завжди докладав багато власних зусиль і таланту. Серед його учнів – величезна

кількість відомих учителів, науковців, діячів культури і мистецтва. Варто назвати кілька імен: Володимир Єршов, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії світової літератури ЖДУ; Валерій Махпиров, доктор філологічних наук, професор Казахського університету міжнародних відносин і світових мов, Катерина Клімова, доктор філологічних наук, професор ЖДУ, Наталія Місяць, кандидат філологічних наук, доцент ЖДУ; Руслана Хмелінська, кандидат філологічних наук, доцент ЖДУ; Тетяна Недашківська, кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри слов'янських і германських мов ЖДУ та інші.

Наукову і викладацьку роботу Павло Карпович вважав головною справою свого життя. Це, дійсно, було його найвищим покликанням.

Будь-які життєві чи побутові проблеми ставали для нього явищами другорядними, на які не варто витратити особливу увагу і час. Він ніколи не гнався за модою, не носив дорогого одягу, не користувався парфумами (деякі наші викладачі цим зловживали), а найкоштовнішими речами, які прикрашали його кабінет у великій трьохкімнатній квартирі на площі Перемоги, – були книги.

Кафедра російської і зарубіжної літератури, на якій викладав професор П. К. Сербін, була однією із найавторитетніших не лише на філологічному факультеті, а й в усьому інституті. Вона об'єднувала багатьох талановитих особистостей, що здійснили значний особистий внесок в розвиток вищої освіти на Житомирщині. Варто згадати Сергія Трифоновича Радчука-Павленко, який викладав фольклор і російську літературу XVIII століття; Георгія Кас'яновича Кисельова – він вважався основним спеціалістом із російської літератури XIX століття; Людмилу Петрівну Підлужну – фахівця з давньої літератури; Семена Іларіоновича Лосева, що спеціалізувався на літературознавстві; Якова Феліксовича Ривкіса – видатного знавця античної літератури та літератури епохи Відродження, Олександра Семеновича Чиркова, який викладав курс зарубіжної літератури XX століття; ну і, звичайно, Павла Карповича Сербіна – головного авторитета в галузі методики літератури та історії сучасної радянської літератури.

На кафедрі завжди дбали про перспективу розвитку, тому її склад постійно поповнювали молоді талановиті викладачі – Галина Федорівна Бондаренко, Галина Іванівна Соболевська,

Антон Михайлович Лісовський, Наталія Володимирівна Євченко, Ніна Митрофанівна Зверева, Зоя Михайлівна Ржевська, Володимир Олегович Єршов, Сергій Анатолійович Дивнич, Михайло Павлович Кавун та інші.

Між викладачами кафебри існували абсолютно рівні ділові стосунки, які обмежувалися винятково професійною сферою. Традиції «дружити сім'ями» серед викладачів старшого покоління не було, таке іноді траплялося лише серед молодих колег.

Мені пощастило п'ять років попрацювати асистентом Павла Карповича, після його лекційного курсу вести практичний курс російської радянської літератури для студентів-філологів як на стаціонарі, так і заочному відділенні. Я відчував величезну відповідальність, адже потрібно було справді «відповідати» високим вимогам метра літератури і методики.

Незважаючи на різницю у віці, ми стали друзями.

У мої студентські роки Павло Карпович був куратором нашої академічної групи, і я, як староста, вирішував разом із ним різноманітні організаційно-виробничі проблеми, які постійно виникали в процесі навчання. Очевидно, цей факт посприяв тому, що згодом П. К. Сербін запропонував мені працювати його асистентом.

Без сумніву, він був не лише чудовим вченим, а й прекрасним педагогом-вихователем. Десь через три роки нашої спільної роботи (нагадаю: Павло Карпович читав лекції з радянської літератури, а я вів після нього практичні заняття) П. К. Сербін запитав, чи не хочу я перевірити себе і замість нього прочитати лекцію студентам випускного курсу?

Я, звісно, хотів. Але ж – випускний курс... Там дівчата з хлопцями – зубасті... Якщо щось не сподобається – з'їдять...

П. К. Сербін зрозумів моє вагання:

– Не переживайте, я буду поруч.

– Якщо так, то згода...

– Підготуйте тему: «Роман О. Фадєєва „Розгром”». Лекція через тиждень...

Я аж здригнувся... Назва лекції мене вразила до глибини душі...

Тиждень я готувався до зустрічі з випускним курсом. Писав конспект, вивчав на пам'ять цитати (щоб бути схожим на П. К. Сербіна), готував показ слайдів і, звісно, постійно консультувався з професором.

Нарешті цей день настав. В аудиторію ми зайшли разом. П. К. Сербін буденно повідомив: «Сьогодні лекцію прочитає мій асистент Володимир Федорович Шинкарук».

Студенти зашуміли, а я почервонів... П. К. Сербін сів на вільне місце в останньому ряду, дістав ручку і блокнот.

Я почав лекцію, час від часу кидаючи короткі погляди на свого вчителя. Він залишався незворушним, та серце моє заходилося від радості – П. К. Сербін майже нічого не записував у блокнот! Хоча... я добре знав про його унікальну пам'ять.

Після пари відбувся короткий «розбір польотів», Павло Карпович не аналізував вдалі моменти лекції, зосереджуючись лише на помилках. А вони були. І було їх чимало. Та «розгрому» не сталося! Наприкінці розмови професор потис мені руку і сказав: «Ну, зі старшовикладацьким почином! Приємно, що я в вас не помилився».

І це був чи не найкращий комплімент, сказаний колись на мою адресу...

Павло Карпович володів унікальною пам'яттю, досконало знав фактичний матеріал, застосовував до аналізу літературного тексту найновіші методики, активно використовував унаочнення і технічні засоби навчання – різноманітні таблиці, слайдоскопи, діaproектори, епiдеоскопи і таке інше.

Чесно кажучи, деяких студентів іноді дратували його особливий педантизм і прискіпливість, постійна увага до дрібниць, які часто не помічаєш під час дослідження чи читання того чи іншого твору.

Професор П. К. Сербін неодноразово підкреслював, що переважна більшість цих «дрібничок» свідомо використовуються талановитими письменниками, і вони виконують унікальну роль художніх деталей, покликаних розкрити важливі складові людського характеру і життєвих обставин. Тому для професійного філолога, за переконанням викладача, «дрібниць» в літературі не буває.

Заняття Павло Карпович проводив за чітким планом, надзвичайно строго – від дзвінка до дзвінка, не відволікаючись, не перекидаючись на якісь інші теми чи проблеми. Розслабитись на його лекції було неможливо. Миттєва неуважність – і ти вже пропустив важливу тезу чи знамениту «сербіновську» деталь, а вказівний палець професора, наче пістолет, спрямовувався на тебе.

Тому, хто відволікався, П. К. Сербін зауважень не робив, він просто мовчки наводив на нього вказівний палець... Цього було достатньо, щоб студент «прокидався» і брався до роботи...

Зазвичай конспектів на свої пари професор не носив. Вони були зайвими. Хоча, правду кажучи, іноді міг покласти перед собою в якості «підглядок» невеличкі густо списані картонні картки.

Кафедри чи викладацького столу не тримався, любив ходити аудиторією в такт своїй розповіді або думкам.

Ми не раз чули від нього, що біографія письменника – в його творах. Мабуть, цим пояснювалася та велика увага, яку приділяв П. К. Сербін вивченню біографії того чи іншого автора, аргументовано доводячи, що величезна кількість важливих літературних фактів зумовлена не лише рівнем творчих здібностей і таланту письменника, а й суспільно-політичною ситуацією в країні, умовами життя літератора, його оточенням, фізичним і психологічним станом тощо.

Павло Карпович був справжнім майстром встановлення міжлітературних зв'язків, проведення ідейно-художніх паралелей. Під час своїх лекцій він завжди знаходив можливості порівняти, як одна і та ж подія, життєвий чи літературний факт зображені в Маяковського і Єсеніна, Блока і Брюсова, Фадєєва і Фурманова... При цьому вміло і впевнено наводив цілі системи як ідейно-творчих розбіжностей, так і збігів, що прекрасно ілюстрували особливості літературного процесу в радянську епоху.

Брехати професор П. К. Сербін не вмів, уже навіть з його тону можна було здогадатись – подобається йому матеріал, який доводиться викладати, чи ні. Якимось на запитання, чому в картинах видатних письменників Максима Горького і Олександра Серафимовича так багато однакових фраз і навіть абзаців, П. К. Сербін відповів: «Літературна крадіжка називається плагіатом. Найбільше нерозкритих крадіжок відбувається саме в літературі». Дехто з наших романтично налаштованих «філфаківських дам» обурено заlementsував: «Хіба так можна про класиків?!».

Павло Карпович розвів руками: «А як інакше пояснити цей факт?»

Сьогодні можна лише радіти, що наша коротка дискусія не вилетіла за стіни студентської аудиторії. За такі слова в радянські часи викладача могло чекати суворе покарання.

Готуючи матеріал до книги про творчість Сергія Єсеніна, Павло Карпович часто їздив до Центрального державного архіву в Москву. Після однієї з таких поїздок повернувся похмурий і невдоволений. Почав із шекспірівської цитати: «Підгнило щось у Даньськім королівстві... Незважаючи на всі необхідні допуски, багатьох матеріалів єсенінського архіву мені так і не видали. Вони, виявляється, в секретних фондах... Які державні секрети можуть бути в листах Галини Беніславської (секретар С. Єсеніна в останній період його життя – *В. III.*) до Сергія Єсеніна»?!! – обурювався він.

Павло Карпович вважав загадковими обставини смерті С. Єсеніна і О. Фадєєва, несправедливим переслідування таких письменників як В. Аксьонов, В. Кузнєцов, В. Некрасов, М. Руденко, О. Солженіцин та ін.

Ні, не подумайте! Він не був дисидентом. Він був справжнім радянським патріотом, гаряче підтримував політику партії і уряду. Просто він не вмів брехати. І як справжній вчений учив нас важливій істині: сумнів – це завжди початок наукового пошуку.

Теорію без практики Павло Карпович вважав «не вартою виїденого яйця». Тому намагався кожне теоретичне твердження ілюструвати за допомогою художніх текстів. Його лекції завжди насичувались великою кількістю уривків і цитат. П. К. Сербін досить виразно і артистично цитував нам не лише поетичні рядки, а й фрагменти прози чи драматургії (але, треба зізнатись чесно, робив це не так блискуче, як його колега – Л. М. Венгеров). Найчастіше цитував напам'ять і цим безмежно збільшував нашу повагу до себе.

Він не мав «любимчиків», до усіх студентів – від відмінника до трійочника – він ставився рівно, з однаковою повагою.

Так, його боялися.

Боялися ті, хто під час навчання не сягав глибини; хто покладався лише на своє вміння говорити, а не аналізувати; хто не звик вдумливо читати художні твори, а просто пробігав їх очима.

Часто студенти, що погано підготувалися до іспитів, взагалі не приходили на екзамен або, пробігши очима питання в екзаменаційному білеті, клали його перед професором і одразу питали, коли можна буде прийти на перездачу...

Екзамен П. К. Сербіна ставав своєрідним випробуванням для відмінників. Отримати «п'ятірку» на

іспиті у П. К. Сербіна (так само, як і у Л. М. Венгерова, Я. Ф. Ривкіса, А. Ф. Папіної) – означало довести всім свою справжність, підтвердити заслужене академічне лідерство. Адже будь-яка інша оцінка одразу знищувала вагу попередніх «п'ятирок».

Знали всі: основа позитивної відповіді на екзамені у П. К. Сербіна – досконале знання художнього тексту, а схилити його до несправедливої оцінки – неможливо.

А ще Павло Карпович ненавидів шпаргалки.

Винахідливі студенти безліч разів намагалися перехитрити свого викладача, та це, здається, не вдавалося нікому. За всі роки я жодного разу не чув, щоб комусь у П. К. Сербіна вдалося використати «шпори».

Екзамен він проводив своєрідно. Перш за все, позбавляв можливості списувати. Користуватись будь-якими засобами, окрім папірця, ручки і, звісно, власного розуму, заборонялося. Садив студентів спиною (!) до викладача, руками показував їм сектор повороту голови... На один градус більше вправо чи вліво – і екзамен для тебе закінчувався. Ніякі умовляння не допоможуть.

До кожної відповіді ставився коректно, перебивав студентів рідко, лише коли потрібно було зробити якесь уточнення. Ну і найголовніше – його оцінки завжди вірно визначали рівень нашої підготовки до екзамену. Мабуть, в інституті не було кращого «викладача-діагностика». Мені не відомі студенти, які б не погодилися з його визначенням міри і ступеня освоєння ними фактичного матеріалу. Навіть ті, хто отримував «двійки», вважали їх цілком заслуженими і не ставили під сумнів рішення Павла Карповича, підсвідомо і свідомо розуміючи, що на даний момент це і є точний показник рівня їхніх знань.

Про те, як проводить П. К. Сербін екзамен, ходили легенди.

Звичайно, багатьом не подобалася така атмосфера на іспиті.

Пригадую цікавий епізод. Після лекційно-практичного курсу з методики літератури, який проводив у нас П. К. Сербін, ми повинні були писати шкільний твір. Одне заняття присвячувалося підготовці до процесу написання, а інше мало дати практичний результат. Я вважаю, це абсолютно правильно: викладач мови і літератури зобов'язаний не тільки вчити учнів писати шкільні твори, а й сам особисто повинен вміти писати їх.

Так от. Продзвенів дзвінок. Відчинилися двері і зайшов П. К. Сербін. Він не починав заняття, якщо з-за письмових столів не піднімався хоч один студент. Зрозуміло, що ми всі встали зі своїх місць. П. К. Сербін по-солдатськи чітко наказав нам залишити перед собою лише чистий папір та ручку, а всі без винятку особисті речі – портфелі, парасольки, книги, конспекти, косметички – всю тисячу й одну дрібницю, без яких не обходиться жоден студент, а тим паче студентка – скласти «в камеру схову»... Він пальцем показав на великий стіл неподалік аудиторної дошки.

Коли стіл був завалений нашими речами, Павло Карпович попросив кожного взяти свій стілець і переставити його так, щоб ми могли сидіти спиною до викладача. Потім визначив нам сектор повороту голови, наголосив на абсолютній тиші й дав команду писати твір...

Результатів твору я вже й не згадаю... Мабуть, не блискучі. Багатьом потрібен був час, щоб психологічно адаптуватись до незвичної ситуації...

Проте...

Десь через півроку, одразу після закінчення курсу з методики сучасної літератури, ми знову мали писати шкільний твір з літератури. До цього написання наша група готувалася цілих два дні. Навіть встигла провести репетицію...

Відлунав дзвінок. Відчинилися двері, і зайшов П. К. Сербін.

Ми всі вже стояли СПИНОЮ до викладача.

У кожного на кришці столу білою крейдою був позначений сектор повороту голови...

На академічній дошці висіла яскрава табличка з написом «Камера схову», а під нею в страшному безладді розкидані портфелі, сумки, косметички, конспекти, книжки, газети, порожні пляшки з-під молока, горілки і пива... Вершиною цього незвичайного, штучно створеного Евересту, були дві пари зв'язаних шнурками спортивних кедів із відірваними підошвами...

Я спеціально став так, щоб краєм ока бачити реакцію професора. П. К. Сербін спочатку зблід, потім обличчя Павла Карповича повільно почало червоніти.

Викладач приходив до тям кілька секунд, потім йому вдалося опанувати себе, посміхнутись, прокашлятись і з удаваною веселістю сказати: «Ну, що... Молодці... Непогано...

З гумором... І часу на оргмомент витратити не треба... Сідайте! Працюємо!...».

Ми думали, що цією дитячою витівкою примусимо його відмовитись від подібної методи проведення заліків і екзаменів, але Павло Карпович, очевидно, не любив змінювати свої звички.

Навіть його улюбленим тостом був тост за чоловічу постійність. У вустах П. К. Сербіна це словосполучення звучало смачніше – «мужское постоянство»:

– Вечір, парк, лавка № 7, на ній чоловік цілується з жінкою... Наступний вечір: той самий чоловік на тій самій лавці цілується, але вже з іншою жінкою... Знову вечір, знову знайомий чоловік, знову цілується... І хоча жінка знову інша, лавка та ж сама – № 7! Так вип'ємо ж за «мужское постоянство»!

І Павло Карпович піднімав над головою келих з... мінеральною водою.

Дійсно, жодного разу не бачив, щоб він вживав спиртне, зате на власні очі бачив, як П. К. Сербін у п'ятдесят років (!) «крутив сонце» на турніку, в десятиградусний мороз купався в ополонці...

Але не будемо забувати, що в його долі була страшна війна, саме вона накладала страшні рубці на серце...

Зовні Павло Карпович нічим не нагадував поважного професора: невисокий зріст, лиса голова, вузьке продовгувате обличчя, живі ясні очі, стрімка хода... П. К. Сербін завжди виглядав старшим свого віку. Якось під час довірливої розмови він зізнався мені, що, починаючи з сорока років, його постійно запитують: «Скажіть, ви ще не на пенсії?»

У стосунках зі студентами він завжди дотримувався дистанції. Але іноді ця дистанція суттєво скорочувалась. Звичайно, подібне траплялося рідко і не під час начального процесу.

Одна із учениць Павла Карповича – Наталія Місяць – зізналася, що студенти її курсу по-новому відкрили для себе П. К. Сербіна, коли запросили його поїхати з групою в екскурсійну поїздку до Ленінграду. Подібні поїздки студентів у радянські часи практикувались постійно. Відповідальним за поїздку обов'язково мав бути хтось із викладачів, але тоді сталося так, що жоден викладач, який викладав на курсі, з різних обставин не зміг поїхати зі студентами. Залишався лише П. К. Сербін. Після коротких вагань пропозицію зробили йому. І не прогадали.

Павло Карпович виявився блискучим організатором і керівником: він по пунктам розписав кожен день поїздки, допоміг поселитися в чудовому готелі, домовився про харчування... Окрім того виявився прекрасним співбесідником, розповідав цікаві історії, сипав жартами, постійно загадував веселі шаради. Екскурсія запам'яталася на все життя. Певним чином змінилося і враження студентів про П. К. Сербіна, як про «солдафона», «сухаря» і аскета.

Мені також довелося бачити Павла Карповича в ролі керівника студентського колективу. Наша група була визнана однією з переможниць «Зіркового походу» (існувала така традиція в інституті на День Перемоги відвідувати місця боїв, проводити для населення тематичні вечори й мітинги-реквієми, а потім брати участь у військово-спортивному святі), і нас нагородили екскурсійною поїздкою до Канева.

Дорога була неблизькою, але сумувати нам не доводилося. Павло Карпович Сербін, а також ще один наш керівник – викладач філософії Сергій Пантелеймонович Щерба – по черзі брали у водія мікрофон і розповідали цікаві подробиці про місця, які ми проїжджали, згадували власні студентські роки, запалювали нас на спільну пісню. Дорога, довжиною більше як 300 кілометрів, здалася нам напрочуд короткою...

В Канівському музеї Великого Кобзаря П. К. Сербін завжди був поруч із екскурсоводом, вбираючи в себе буквально кожне слово його розповіді. Очі Павла Карповича світилися радістю.

Сталось так, що у той день могили Тараса Шевченка прийшов вклонитися легендарний військовий льотчик Іван Микитович Кожедуб. П. К. Сербін, як фронтовик, одразу впізнав тричі Героя Радянського Союзу. Разом із С. П. Щербою вони підійшли до Івана Микитовича, представились і запросили на колективне фото. Ми були безмежно вдячні нашим викладачам за короткі хвилини спілкування з людиною, ім'я якої золотими літерами було вписане в історію країни.

Сьогодні наша фотографія з Іваном Кожедубом знаходиться на одному зі стендів музею Житомирського університету імені Івана Франка. Для мене і моїх однокурсників це не лише історичний фотофакт, що розповідає про студентське життя 70-х років, не лише документальне свідчення про зустріч із найвідомішим льотчиком часів II світової війни, але й спогад про нашого куратора – Павла Карповича Сербіна.

Незважаючи на зовнішню замкнутість і відлюдкуватість, П. К. Сербін любив бути серед колег і студентів, не цурався компаній, поїздки у далекі райони для читання лекцій чи проведення студентської педагогічної практики. Він володів прекрасним почуттям гумору, швидко реагував на жарти.

На урочистому засіданні, присвяченому 65-літтю Павла Карповича, яке широко відзначили в інституті, один із колег, гіперболізуючи можливості П. К. Сербіна, з пафосом говорив: «Я знаю у нас лише одну людину, яка може в тридцятиградусний мороз кидатись у крижану воду – і не відчувати холоду, пробігти на лижах двадцять кілометрів – і навіть не захекатись, за секунду піднятися на четвертий поверх – і не відчувти втоми»...

П. К. Сербін тут же попросив «репліку у відповідь»: «Хай тридцятиградусний мороз... Хай двадцять кілометрів на лижах... Але як я міг піднятися на четвертий поверх трьохповерхової будівлі»?!!

Аудиторія буквально вибухнула сміхом. Після цієї «репліки у відповідь» захід одразу позбавився офіційності, набув ширості й теплоти.

Якось, побачивши мене в інституті з гітарою, він спинився і впівголоса продекламував: «Гитарист и соблазнитель деревенских дур (Он же тайный похититель индюков и кур)»...

– Микола Олексійович Некрасов, – у тон йому відповів я.

– Абсолютно правильно! Сподіваюсь, ви не образились? – П. К. Сербін лукаво посміхнувся і заглянув мені в очі.

– Звичайно, ні...

– Не ображайтесь. Це я перевіряю, чи не забув класику.

Уявити собі, що П. К. Сербін щось забув чи допустив неточність, не міг ніхто. Такого не могло бути взагалі! Маючи від природи унікальну пам'ять, він постійно її тренував, чи не щодня запам'ятовуючи кілька нових рядків поезії і прози.

Серед сучасних радянських поетів П. К. Сербін особливо виділяв Роберта Рождественського, часто цитував його. Андрія Вознесенського він вважав «не всім зрозумілим», Євгена Євтушенка – «скандальним», Беллу Ахмадуліну – «екзальтованою».

Одного разу я похвалився, що під час зйомок телевізійної програми в Москві познайомився з Р. Рождественським. Павло Карпович одразу зізнався, що мріє отримати від знаменитого поета автограф. Він саме «дістав» його нову книгу (просто купити цього поета в книжковому магазині було неможливо).

Я зателефонував Р. Рождественському і з його дозволу дав П. К. Сербіну домашню адресу Роберта Івановича. В той же день професор поштою вислав книгу до Москви і через тиждень отримав її назад, але вже з підписом Р. Рождественського.

Він зрадів книзі, як найціннішому подарункові:

– А вам він також підписав свої вірші? – запитав мене.

– Ні...

– Чому?

– А я не просив.

– Даремно. Попросіть. Колись внукам покажете...

Я скористався порадою П. К. Сербіна. У наступну свою поїздку до Москви знову зустрівся з Р. Рождественським і попросив автограф уже для себе. Поет підписав книгу, подумав – і раптом кількома штрихами намалював на обкладинці власний шаржований автопортрет.

Книжка Роберта Рождественського з авторським малюнком стала особливим предметом моєї гордості й водночас предметом заздрості багатьох наших бібліофілів. Коли я подякував Павлу Карповичу за підказану думку – дати Р. Рождественському на підпис поетичну книгу, – він скромно опустил очі і пожартував: «Учіться, поки я живий».

І ми вчилися.

А скільки було таких зразково-показових уроків, – не перерахувати! Кожне покоління студентів, без сумніву, виховувалось на них.

Якось мене запросили до участі в інститутському концерті, присвяченому Міжнародному жіночому дню. Він мав одну особливість – на сцену виходили винятково чоловіки. В кулісах я раптом зіштовхнувся з П. К. Сербіним. Павло Карпович був одягнений у строгий чорний костюм, білу сорочку, а на шії в нього була яскрава краватка-метелик.

Небагато людей можуть похвалитися, що їм пощастило бачити професора П. К. Сербіна в такому одязі. Він стримано привітався, відійшов до вікна, розім'яв пальці, потім нахилився, клацнув замками невеликого чорного футляру і дістав з нього... скрипку... За мить професор підклав під підборіддя носовичок і провів смичком по струнах.

Я не повірив своїм вухам. Скрипка звучала дивовижно чисто і проникливо. Павло Карпович кілька разів зіграв гамму і пішов до куліс. Я забув про власний виступ. Мені не терпілося почути свого вчителя, який виявився ще й блискучим музикантом!

Поява П. К. Сербіна на сцені викликала спочатку глибоке здивування. Глядачі зашуміли, стали перешіптуватися. Не чекаючи тиші, акомпаніатор почав вступ... І ось зазвучала скрипка...

Що виконував тоді Павло Карпович, вже й не згадаю. Здається, це був Вівальді. В залі запанувала дивовижна тиша. Але через кілька хвилин вона розсипалася від бурхливих оплесків. Двічі повертався професор П. К. Сербін на сцену для невмілого поклону.

Я стояв поруч і мене розбирала гордість. Гордість від того, що ця людина – мій вчитель.

...Ми постійно запрошували Павла Карповича на традиційні зустрічі випускників. Колишні студенти зустрічали його як найдорожчу людину, щиро дякували за знання, які, як відомо, завжди ставали запорукою успішної педагогічної діяльності.

Він пишався своїми численними учнями, що досягали успіхів у різних життєвих сферах.

Пишався родиною, хоча назвати його щасливим у сімейному житті було важко.

Пишався трьома синами і внуком Сергієм, який сьогодні впевнено і талановито продовжує справу діда.

Захоплювався своєю невісткою – Ніною Сербіною – багаторазовою чемпіонкою і рекордсменкою України зі стрибків у висоту.

А ми – тисячі студентів Житомирського державного університету імені Івана Франка – в свою чергу пишаємося тим, що доля подарувала нам щастя зустрічі з такою талановитою особистістю, блискучим вченим, педагогом-методистом, людиною, що завжди жила за своїм високим покликанням!

